

- 35 Смолій В.А. Формування соціальної свідомості народних мас в ході класової боротьби. Друга половина XVI-XVII ст. - К., 1985. - С. 68.
- 36 ЦДБІА. - Ф. ВУА. - Спр. 18653. - Ч. 6. - Арк. 4 зв., 7, 7 зв.; Ч. 7. - Арк. 3 зв. -4; Ч. 8. - Арк. 2 зв., 5; Ч. 10. - Арк. 4 зв.
- 37 Маркіна В.А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVII в. - К., 1961. - С. 145.
- 38 Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730-1823. - Одесса, 1838. - Ч. 1. 1730-1795. - С. 147.
- 39 Торжество історичної справедливості: Закономірність возз'єд. західноукр. земель в єдиній Укр. Рад. державі. - Львів, 1968. - С. 412.
- 40 Нариси з історії Північної Буковини. - К., 1980. - С. 216.
- 41 ЦДБІА. - Ф. ВУА. - Спр. 18683. - Ч. 5. - Арк. 5; Ч. 11. - Арк. 10; Ч. 6. - Арк. 1; Ч. 3. - Арк. 9.

Надійшла 1.10.1986 р.

М.Г.Крикун

КОРДОНИ Й ПОВІТОВИЙ ПОДІЛ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА
В XVI-XVII ст.

У статті на основі аналізу джерел визначаються кордони Волинського воєводства в XVI - XVII ст., показуються їх зміни на спеціальній карті адміністративно-територіального поділу того часу.

В статті на основі джерел визначаються кордони Волинського воєводства в XVI - XVII вв., показуються їх зміни на спеціальній карті адміністративно-територіального поділу того часу.

Волинське воєводство, як Київське та Брацлавське, було утворено у складі Великого князівства Литовського за ухвалою віленського сейму 1565-1566 рр.¹ Згідно з Люблінською унією (1569) його разом з тими ж воєводствами загарбала шляхетська Польща. Відтоді Волинське воєводство перебувало під гнітом Речі Посполитої до останньої третини XVIII ст.

Територіальною основою воєводства була Волинська земля, кордони якої від її виникнення в період Київської Русі протягом кількох століть змінювалися². Волинське воєводство (називатимемо його також Волинню) займало території в басейні правих приток Прип'яті - Горині, Стиру, Стоходу і Турії, лісостеповій і лісовій географічних зонах і межувало на півночі з Пінським повітом Брестського воєводства Великого князівства Литовського, на північному захо-

© М.Г.Крикун, 1990

ISSN 5-12-001227-3. Географічний фактор в історичному процесі, 1990.

ді й частково на заході (в районі Грубешівського анклав) з Холмською землею Руського воєводства, на заході - Белзьким воєводством і Львівською землею Руського воєводства, на півдні - Терехівським повітом Галицької землі Руського воєводства, Кам'янецьким і Летичівським повітами Подільського воєводства, на сході - з Житомирським і Овруцьким повітами Київського воєводства.

Кордони Волині в основному окреслені в "довоєводський" її період. Під час розмежування у 1546 р. володінь Польщі й Великого князівства Литовського чітко визначено її кордони з Руським, Белзьким і Подільським воєводствами. Вони проходили переважно по суходолу, частково по Бугу, Стиру, Слонівці (притоці Стиру), Серету (притоці Дністра), Медведівці (притоці Збруча), Шалівці (притоці Медведівки) і Божку (притоці Бугу)³. На віленському сеймі 1565-1566 рр. схематично були визначені кордони Волині з Київським воєводством по Случі (притоці Горині) до району південніше м.Чортирня (напевно до вигину Случі в районі м.Любара), а звідти - по суходолу до могили Гончарихи, що "над Великим шляхом татарським"⁴. Є підстави вважати, що визначений віленським сеймом кордон існував до 1565 р. І.І.Лаппо опублікував датований 1563 р. невеличкий фрагмент опису кордонів Волинського і Київського воєводств, який текстуально повністю збігався зі згаданим документом сейму⁵.

Від "воєводських" часів Волині дійшло до нас три джерела, в яких подано її кордони. Хронологічно перше з них - генеральна і спеціальна карти України Г.Л. де Боплана, складені в середині XVII ст. Північний кордон воєводства Боплан позначав північніше Володимира і Луцька і тим самим, порівняно з названими вище документами, значно опускав її на південь, через що Волинь у нього не межувала з Холмською землею. Північну частину західного кордону Боплан на великій відстані зображував по Бугу - до м.Добротвора, чим, порівняно з актом розмежування 1546 р., відсував її помітно на захід. Від Добротвора кордон пролягав на схід до м.Лешнева, що на Слонівці. Відомості Боплана про кордон її від Лешнева в південно-східному напрямі в основному повторювали дані 1546 р. Південніше м.Олексія Нового кордон повертав на схід, дугою огинав з півночі міста Збараж і Волочиск, а далі на сході загалом збігався з лінією волинсько-подільського пограниччя 1546 р. Кордони Волині з Київським воєводством Боплан розміщував на великій відстані на схід від Случі, паралельно їй, далі східніше Бердичева, Кодні й Житомира⁶.

Наступне хронологічне джерело - це акт розмежування у 1680 р. польськими і турецькими комісарами Волині й території окупованого Османською імперією Подільського воєводства⁷. Воно фактично повто-

ривало граничну лінію 1546 р. Можливо, що тоді на неї комісари й орієнтувались. Певний інтерес для вивчення волинських кордонів становить виготовлена 1788 р. в Тетіїві на Брацлавщині "геометром його королівської милости" Б.Севериновським географічна карта Київського і Брацлавського воєводств. Волинь на ній граничить з Київським воєводством по Случі до м.Острополя, а від нього – по лінії, прямо ідучій на південь до перетину з межею Подільського воєводства⁸.

З відомостей наведених джерел видно, що дуже невиразно позначено північний кордон Волинського воєводства. Переліки поселень у різних податкових реєстрах останньої третини XVI–XVII ст. дають змогу в основному точно її окреслити. В цілому вона була сталою й проходила через поліські лісові хащі й болота. Реєстри допомагають перевірити також свідчення джерел щодо волинських кордонів інших напрямів. Інформація актів розмежування 1546 і 1680 р. виявляється повністю вірогідною, інформація карти Б.Севериновського – майже, документу 1565–1566 рр. – значною мірою, карт Боплана – лише частково вірогідною.

Слід підкреслити, що Бопланів варіант східного кордону Волині неприйнятний і не відповідає дійсності. Дослідник історичної географії України XVI – першої половини XVII ст. О.Яблоновський певний час у своїх працях твердив, що волинсько-київський кордон по Случі можна вважати "тільки ідеальним", бо начебто він ніколи "справжнім" не був⁹. На думку автора, пограниччя між обома воєводствами пролягало на схід від Случі – у вододілах між Случчю й середньою течією Тетерева (притоки Дніпра) та Ужем (притокою Прип'яті). По суті цей кордон він подавав так, як на своїх картах зазначав Боплан. Згодом О.Яблоновський кордони обох воєводств беззаперечно проводив по Случі¹⁰.

Яким чином міг виникнути варіант волинсько-київського пограниччя Боплана? Можна припустити, що Боплан на свої карти переніс зміст однієї з умов Зборівського договору 1649 р., за якою встановлювався кордон між володіннями Польщі на Україні й територією Війська Запорозького¹¹. Заолуцький кордон за Бопланом географічно близький до відповідної частини цього пограниччя*.

Згідно з відомостями документу віленського сейму 1565–1566 рр., картами Северинського та численими податковими реєстрами, кордон Волині з Київським воєводством безсумнівно пролягав

* І.П.Крип'якевич довів, що "зборівський" кордон в його північній частині проходив по Случі як такий, що відокремлювала Київське воєводство від Волинського (Крип'якевич І. Студія над державою Богдана Хмельницького // Зап.наук.т-ва ім.Шевченка. – Львів, 1926. – Т. 144–145. – С. 115–116).

саме по Случі. Податкові реєстри дають також підставу твердити, що кордон по Случі йшов до впадіння в неї Ладижки, далі – по цій річці до межі Летичівського повіту. Щоправда, позначаючи волинські мастки звичайно на захід від Случі і Ладижки, ці ж реєстри нерідко відносили до Волинського воєводства й поселення, які прилягали до Случі зі сходу. Такі поселення входили до складу масткових комплексів, основна частина яких була розташована на лівому березі Случі (Любарська, Остропільська і Березнянська волості) або правому (Губківська волость). З огляду на часту сплату податків цими поселеннями волинським поборцям, на Волині існувала ілюзія про їх територіально-адміністративну приналежність до неї, з чим аж ніяк не погоджувалися у Київському воєводстві, оскільки волинська приналежність заслущьких поселень у таких випадках була лише фіскальною. Прикладом, переконливо ілюструючим цей висновок, може бути віднесення інвентарем Полонської волості 1664 р. до Київського воєводства всіх заслущьких сіл Любарського і Остропільського мастків¹². До того ж слід додати свідчення документа 1708 р. про те, що Звягельська волость позначалась на лівому й правому берегах Случі – відповідно у Волинському і Київському воєводствах¹³.

Принагідно зазначимо, що на півночі, заході й півдні кордони волинських земель й пограниччя між шляхетськими мастками Волинського і сусідніх воєводств повністю співпадали. Це зумовлювало стабільність кордонів Волинського воєводства, хоч й не обходилося без локальних міжмасткових пограничних конфліктів.

Постає питання: як розуміти матеріали віленського сейму 1565–1566 рр., в котрих зазначалося, що до Волинського воєводства належить територія на захід від лінії Случ – могила Гончариха? Гадаємо, що тут маємо справу з свого роду даниною традиції, а не з реальним тогочасним фактом. На думку деяких дослідників, могила Гончариха в XVI ст. (принаймні до середини) була прикордонним пунктом Волинського, Київського, Брацлавського й Подільського воєводств¹⁴. Через те, що до адміністративної реформи 1565–1566 рр. Східне Поділля (а відтоді Брацлавське воєводство) вважали частиною Волинської землі¹⁵, то не виключено, що колись південна й північна територія її мали якість місця межування. Навряд чи ці місця були вже на 1546 р., бо в ході тодішнього розмежування могила Гончариха згадана без будь-якої прив'язки до території майбутнього Волинського воєводства¹⁶. Волинсько-брацлавський кордон засвідчують тільки ухвали сеймів Речі Посполитої 1589, 1590 і 1593 р., причому в документах 1590 р. навіть повідомлялося про призначення комісарів для розмежування "земель і повітів волинських і брацлавсь-

ких¹⁷. Неможливо встановити, чим керувалися ті, хто домагався прийняття на сеймах таких постанов. Можливо в них розширено, за рахунок Київського воєводства, йшлося про територію Волинського й Брацлавського воєводств.

Всі висловлені тут міркування щодо волинських кордонів лягли в основу карти Волинського воєводства, доданої до нашої статті. Наведені на ній кордони в цілому збігаються з кордонами позначеними на детальній історичній карті України другої половини XVI - першої половини XVII ст., виготовленій за матеріалами О.Яблоновського¹⁸. Слід зазначити, що інколи настроєний проти Случі як прикордонної лінії, О.Яблоновський усе ж кордон проводив по ній. В основному наші кордони накладаються й на кордони карти Волинського воєводства 1629 р., автором якої був О.І.Баранович¹⁹. На відміну від вказаних авторів, ми не включаємо до складу Волинської заслужені землі Любарської й Остропільської волостей. На відміну від О.І.Барановича Губківську волость і сусідні з нею інші заслужені поселення відносимо не до Волині, а до Київського воєводства. На відміну від О.Яблоновського вважаємо, як О.І.Баранович, волинську територію, розташовану північніше Медведівки й Шалівки в районі західної частини волинсько-подільського пограниччя.

Загальна протяжність кордону Волинського воєводства, виміряна на карті О.Яблоновського (масштаб 1:300000), становила до першого поділу Речі Посполитої 1772 р. 1096 км, з чого припадало на пограниччя з Пінським повітом 183 км, Холмською землею - 168, Белзьким воєводством - 186, Львівською землею - 81, Тереховельським повітом - 66, Кам'янецьким - 36, Летишівським - 102, Житомирським - 154 і з Овруцьким повітами - 120 км.

Волинське воєводство охоплювало територію майже всієї нинішньої Ровенської, більшої частини Волинської, північної частини Хмельницької і Тернопільської та південно-західної частини Житомирської областей.

До осені 1791 р. воєводство поділялось на три повіти: Володимирський - на північному заході, Кременецький - на півдні й Луцький - між ними. На думку М.К.Любавського, географічні окреслення цих повітів започатковані ще з уділів, які входили до Волинської землі за часів правління Гедиміновичів²⁰. До віленського сейму 1565-1566 рр. повіти у Великому князівстві Литовському, серед них і волинські, як адміністративні одиниці пройшли кілька етапів розвитку. Відтоді повіт означав округ, підпорядкований городському (старостинському) судові²¹.

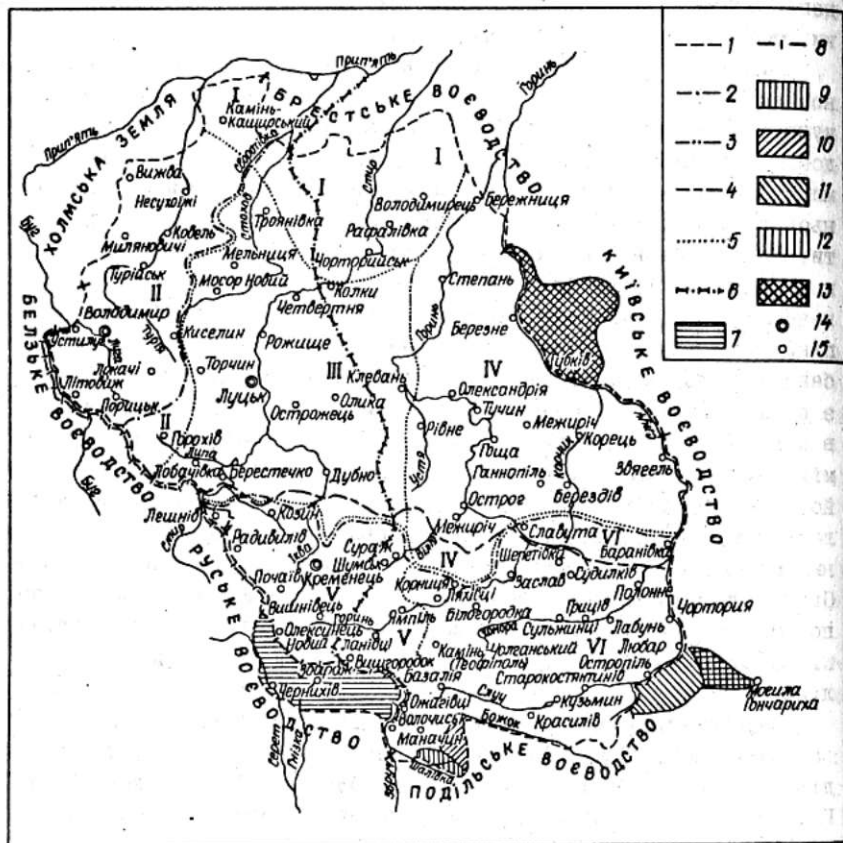
Міжповітові кордони на Волині до адміністративної реформи 1565-1566 рр. зазнали певних змін. Загальне уявлення про ці кор-

дони на час видання першого Литовського статуту (1529) дають списки поселень кожного з повітів, складені М.К.Любавським²².

Єдиним джерелом, яке спеціально, хоч значною мірою схематично, окреслило міжповітові волинські кордони, є згадуваний уже документ віленського сейму 1565-1566 рр. Володимирсько-луцький кордон це джерело проводить лише між порівняно небагатьма поселеннями, що ускладнює чітке його визначення. Податкові реєстри останньої третини XVI-XVII ст. дають можливість детальніше його окреслити. Вони переконують нас у тому, що "віленський" документ подав цей кордон в цілому правильно й що до 1791 р. він був практично незмінним. Не виключено, що задовго до 1565 р. володимирсько-луцький кордон загалом уже був: названі вище списки поселень М.К.Любавського дають підстави для такого припущення. Кордон пролягав з півдня на північ ламаною лінією, відхиляючись на північний схід, в основному по суходолу, частково по верхній течії Стоходу, а в самій північній частині західніше Стоходу, найбільш імовірно - по його лівій притоці Своротівці (див. карту). Довжина його становила 177 км. На карті О.І.Барановича він зображений так само, з одним винятком: його показано на півночі по Стоходу, тобто східніше Своротівки; це не дивно, бо О.І.Баранович спирався тільки на дані подимного реєстру 1629 р. На карті О.Яблоновського більшу частину цього кордону безпідставно відсунуто на схід від "віленської" лінії.

Луцько-кременецький кордон за "віленським" документом простягався з заходу на схід ламаною лінією спочатку по Стиру до впадіння в нього Пляшівки, далі по суходолу на значній відстані, по Цвітосі (притоці Горині), поділяючи нею Заславську волость на північну і південну частини, "уверх до лесу Великого Цвету" і цим лісом до Случі, де закінчувався південніше м. Баранівки (див. карту). Фрагмент "віленського" варіанту цього кордону щодо території Заславської волості (по Цвітосі) зафіксовано у 1575 р. актом поділу волості між князями Якушем і Михайлом Заславськими²³, що дає підставу твердити: луцько-кременецький кордон вказаний 1565-1566 рр., визнавався, принаймні частина його. На нашій карті лінія від верхів'я Цвітосі до Случі, з огляду на відсутність достатніх доказів, має умовний характер, деяким орієнтиром її відтворення можуть служити показані на карті України Болдана густі ліси між Острогом і Заславом, Полонним і Сульжинцями²⁴.

На картах О.Яблоновського і О.І.Барановича подано інший, відмінний від "віленського", варіант цього кордону, окресленого на основі відомостей податкових реєстрів останньої третини XVI - першої третини XVII ст. Він повторюється, хоч і не без певних від-

Волинське воєводство в XVI-XVII ст.

1 - кордони воєводства в XVI-XVII ст.; 2 - кордони між Володимирським і Луцьким повітами в XVI-XVII ст., а в 1793-1795 рр. - між Володимирським і Волинським воєводствами; 3 - кордони між Луцьким і Кременецьким повітами в останній третині XVI-XVII ст.; 4 - кордони між Луцьким і Кременецьким повітами за даними адміністративної реформи Великого князівства Литовського 1566 р.; 5 - кордони Володимирського (I) і (II), Луцького (III), Горинського (IV), Кременецького (V) і Надлуцького (VI) повітів згідно з ухвалою сейму 2.XI.1791 р.; 6 - кордон, що пролягав на Волині між Річчю Посполитою й Російською імперією та між Російською імперією й Австрійською монархією у 1793-1795 рр.; 7 - територія Кременецького повіту, включена в 1772 р. до Австрійської монархії за першим поділом Речі Посполитої; 8 - кордон між Річчю Посполитою й Австрійською монархією від 1772 р.; 9 - територія Кременецького повіту, яку інколи відносили до Кам'янецького повіту Подільського воєводства; 10 - територія Кременецького повіту, яка інколи входила до Летичівського повіту Подільського воєводства; 11 - територія, яка за адміністративною реформою Великого князівства Литовського 1566 р. входила до Волинського воєводства, XVI-XVII ст. -

хилень, у таких же джерелах середини XVI-XVII ст. Ось чому саме "податковий" варіант луцько-кременецького кордону слід вважати вірогідним для останньої третини XVI-XVII ст. Згідно з ним він простягався виключно по суходолу 260 км, причому західна його половина пролягала південніше, а східна північніше від "віленської" лінії.

Різка зміна спрямованості луцько-кременецького кордону протягом кількох років після віленського сейму 1565-1566 рр. (волинські податкові реєстри збереглися від 1570 р.²⁵) була неможливою. Тому напрошується висновок, що "віленський" варіант цього кордону характерний не для середини 60-х років XVI ст., а для ранішого періоду. На основі списків поселень М.К.Любавського, можна говорити про нього як реальний щодо часу видання першого Литовського статуту.

За нашими вимірами, здійсненими на карті О.Яблоновського, площа Володимирського повіту становила 5265 км², Луцького - 21978, Кременецького - 12543 км², а разом - 39786 км². З тією ж послідовністю цифри у О.Яблоновського такі (на основі карти, яка послужила прототипом для його карти) - 4212, 20609, 13503, 38324 км², а у О.І.Барановича (він не подає назви і масштабу карти, з якої зроблено підрахунки) - 5719, 22742, 13176, 41637 км². Розбіжності цифр авторів²⁶ головним чином викликані як включенням ними до складу Волинського воєводства заслужких земель, так і тим, що О.Яблоновський явно занижив площі Володимирського повіту.

У 1772 р. Австрія загарбала південно-західну і частково західну частину Кременецького повіту (з містами Збараж, Черніховом і Лешневом) загальною площею 1095 км². Окреслити цю територію (вона ввійшла спочатку до Кременецького²⁷, а згодом - до Тернопільського і Бродівського²⁸ дистриктів - повіти в складі так званого Королівства Галиції і Лодомерії Австрійської монархії) вдалося за створення у 80-х роках XVII ст. і 1790 р. двома австрійськими картами Галичини²⁹, списками поселень Галичини 1785 р.³⁰ і 1794 р.³¹ і співставленням досить повних за переліком поселень подимних реєстрів 1747³² і 1775 р.³³ по Кременецькому повіту Волинського воєводства (як правило, поселення, згадані 1747 р. і не згадані 1775 р., знаходились на окупованих Австрією землях). Оскільки Австрія захопила також Руське воєводство (не рахуючи Холм-

інколи до Кременецького повіту (звичайно ж належала до Житомирського повіту Київського воєводства); 12 - територія житомирського повіту, яку в 1566 р. називали частиною Волинського воєводства; 13 - територія Овруцького повіту Київського воєводства, яка часто сплачувала податі Волинському воєводству; 14 - міста-центри повітів; 15 - інші міста й містечки.

ську землю, яка залишилась за Польщею; щоправда, її Грубешівський анклав відійшов до Австрії) і майже все Белзьке, то Волинь стала граничити з нею на заході (від м. Устилуга, що на Бузі, в південно-східному напрямі) й південному заході. З цієї події починаються значні зміни в історії території Волинського воєводства.

Восени 1791 р. сейм Речі Посполитої вніс істотні зміни в повітовий поділ воєводств. Відтоді, за його ухвалою, у Волинському воєводстві мало бути шість повітів: Володимирсько-Чернігівський, Володимирсько-Новгородський, Луцький, Кременецький, Горинський і Надолуцький³⁴. Назви перших двох повітів були даниною шляхетській пам'яті про Чернігівське воєводство, звідти під час визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. повтікала тамтешня шляхта, осівши в основному на Волині. Повітовими центрами ставали міста (подаємо їх у послідовності названих повітів) Володимир, Рафалівка, Луцьк, Кременець, Рівне, Красилів. Кожен повіт складався з католицьких приходів як територіальних одиниць, а кожен приход мав певну кількість поселень. Назви приходів, наведені у тій ухвалі, дають змогу, хоч і приблизно, визначити міжповітові кордони (див. карту).

Проголошена сеймом 1791 р. адміністративно-територіальна реформа³⁵ проводилась лише до перемоги Торговицької конфедерації. Про її реалізацію свідчить січнева ухвала сейму 1792 р.³⁶, діяльність земських судів Горинського, Надолуцького і Кременецького повітів, матеріали яких втрачені під час Великої Вітчизняної війни³⁷.

Торговицька реакція, яка розпочалась влітку 1792 р., перекреслила прогресивні починання чотирьохрічного сейму. Анульовано було адміністративно-територіальну реформу, відновлено старий повітовий поділ.

У 1793 р. до царської Росії відійшла, разом з Київським, Брацлавським і Подільським воєводствами, східна частина Волині, а західна - залишилась за Польщею. Кордон між двома державами по Волині проліг через Луцький і Кременецький повіти. Чіткий кордон на території Волині досі був невідомий. Оpubліковані документи, які його торкалися, містили надто загальні дані. У них як координати пограниччя вказані тільки три поселення³⁸. Існуюча література практично нічого не додала до свідчень цих документів³⁹. Окреслити кордон стає можливим на основі карти Волинської губернії, закінченої 1795 р.⁴⁰ Відомості її враховано на нашій карті.

Згідно з ухвалою останнього сейму Речі Посполитої (1793) було адійоно перерозподіл територій воєводств, скасовано одні й створено нові воєводства. Так, західну частину Волині було поді-

лено на воєводства Волинське й Володимирське. Перше з них мало складатися із частини відновлених 1792 р. давніх Луцького й Кременецького повітів і поділятися на землі (повіти скасовано) - Луцьку, Кременецьку й Поліську. До Володимирського воєводства включались території однойменного повіту й частина ліквідованого Белзького воєводства (його було поділено на землі Володимирську, Ковельську і Дубенську), остання охоплювала Белзьку територію⁴¹. Сейм зобов'язував визначити на місцях кордони між землями.

Єдиним стосовно Волині виявленим свідченням реалізації цієї реформи є опублікована З.Л. Радзімінським ухвала сеймику Володимирського воєводства (лютий 1794 р.), яка містить список католицьких приходів кожної з трьох земель і, отже, окреслює міжземельні пограниччя⁴².

З 1793 р. східна частина давнього Волинського воєводства входила до складу Ізяславського намісництва (губернії) Російської імперії, поділених на повіти (уїзди)⁴³. Внаслідок третього поділу Речі Посполитої 1795 р. до Росії відійшла решта цього воєводства. Відтоді до кінця 1796 р. його територія, яка належала Російській державі, адміністративно входила до Волинського і Подільського намісництва⁴⁴, а з 1797 р. - до Волинської губернії⁴⁵.

- 1 Любавский М. Литовско-русский сейм. - М., 1900. - С. 228-229, 724-728; Лаппо И.И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569-1586): Опыт послед. полит. и общ-го строя. - Спб., 1901. - Т. 1. - С. 580.
- 2 Андрияшев А. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. - Киев, 1888; Леонтович Ф.И. Очерки истории литовско-русского права. - Спб., 1893. - Вып. 1. - С. 202-347; Иванов П.А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV в. - Одесса, 1895. - С. 66-105; Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - К., 1984. - С. 13; Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волинской Руси IX-XIII вв. - К., 1985. - С. 42-74, 118-171.
- 3 Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. - Вильна, 1867. - Т. 1. - С. 72-121; *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*. - Vilnae, 1758. - S. 85-197; Шолкович С.В. О границах Польской Короны и Великого княжества Литовского // Памятники русской старины в Западной Руси. Изд. П.Н. Батюшковым. - Спб., 1890. - Вып. 8. - С. 46-70; Kolanowski L. *Zygnant August wilki książe Litwy do roku 1548*. - Lwów, 1913. - С. 281-286. - Tabl. IX-XI.
- 4 Русская историческая библиотека. - Т. XXV, отд. 1-2, ч. 3. - С. 842, 889-892; Любавский М. Указ. соч. - С. 160-162; АУЗР. - Киев, 1890. - Ч. 7, т. 2. - С. 364-365; *Limites...* P.197-205.
- 5 Лаппо И.И. Указ. соч. - С. 549-550.
- 6 Кордт В. Материалы по истории русской картографии. - К., 1910. - Вып. 2. - Карты VI, VIII, IX.

- 7 ЦДІА УРСР. - Ф. Польські документи на право власності. - Спр. 791; Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, oddział rękopisów. - N 178. - S. 191-196.
- 8 ЦДІА. - Ф. БВА. - Спр. 19989.
- 9 Jabłonowski A. Wstępowanie // Źródła dziejowe. - Warszawa, 1889. - T. 19. - S. 8-9.
- 10 Jabłonowski A. Ukraina // Źródła dziejowe. - Warszawa, 1897. - T. 22. - S. 15, 27-28, 651.
- 11 Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648-1654 рр. // Іст. джерела та їх використання. - К., 1966. - Вип. 2. - С. 123-124.
- 12 Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Lubomirskich Malej Wsi, rubro 16. - N 360. - S. 36, 39.
- 13 ЛНБ. - Відділ рукоп. кол. Оссолін. - Спр. 6740/II.
- 14 Гончариха // Зап. наук. т-ва ім. Шевченка. - Львів, 1896. - Т. 10, кн. 2. - С. 4; Боряк Г.В. Територія і залюдненість Брацлавщини в першій половині XVII ст. (до 1566 р.) // Іст. дослід.: Вітч. історія. - 1985. - Вип. 11. - С. 64, 67.
- 15 Крикун М.Г. Границі і повітовий поділ Брацлавського воєводства в XVI-XVII ст. // Іст. дослід.: Вітч. історія. - 1982. - Вип. 8. - С. 88.
- 16 Археологический сборник... - Т. 1. - С. 122.
- 17 Volumina legum. - Petersburg, 1859. - T. 2. - S. 287, 316, 347.
- 18 Atlas Historyczny Rzeczypospolitej. Epoka przelomu z wieku XVI-go na wiek XVII-sty. Dział 2-gi: "Ziemie Ruskie" Rzeczypospolitej. Dziab opracowany przez A. Jablonowskiego. - Warszawa; Wieden, 1889-1904.
- 19 Баранович О. Залюднення України перед Хмельниччиною. - 1930.
- 20 Любавский М. Областное деление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута. - М., 1892. - С. 209.
- 21 Крикун М.Г. Вказ. праця. - С. 95.
- 22 Любавский М. Указ. соч. - С. 213-235.
- 23 Опись актовой книги Киевского центрального архива / М.Н. Ясинский. - Киев, 1894. - С. 6-7.
- 24 Кордт В. Указ. соч. - Карта VI.
- 25 Źródła dziejowe. - T. 19. - S. 3.
- 26 Jabłonowski A. Przedmowa // Źródła dziejowe. - T. 19. - S. 12. Баранович О. Вказ. праця. - С. 21.
- 27 Brawer A.J. Galizien wil es an Österreich kam: Eine hist. statist. Studie über die inneren Verhältnisse des Landes im Jahre 1772. - Leipzig; Wien, 1910. - S. 30;
- 28 ЛНБ. - Кол. Оссолін. - Спр. 1197/1. - С. 23, 33, 34, 109-114; Index locorum omnium Galiciae, Lodomeriae atque as huius calcem adiectus Bukovinae. - Leopoli, 1794.
- 29 Наукова бібліотека Львівського університету // Картограф. зб. - Т. 522, 3752.
- 30 ЛНБ. - Кол. Оссолін., опр. 1197/1 - С. 23, 33, 34, 109-114.
- 31 Index locorum...

144

- 32 ЦДІА УРСР. - Ф. 49, оп. 2, спр. 145. - Арк. 1-27 зв.
- 33 Magazin für die neue Historie und Geographie, angelegt von D. Anton Büsching. - Halle, 1788. - T. XXII. - S. 318-329.
- 34 Volumina legum. - Kraków, 1889. - T. 9. - S. 328-329.
- 35 Крикун М.Г. Вказ. праця. - С. 98.
- 36 Volumina legum. - T. 9. - S. 395-396.
- 37 Каманин И. Список актовных книг, хранящихся в Киевском Центральном архиве // Оттиск из "Университетских известий" за 1862 - 1864 гг. - К., 1864. - Кн. 1402-1409, 1934-1936.
- 38 Полное собрание законов Российской империи: 1-е собр. - Спб., 1830. - T. 23. - С. 444, 446; Volumina legum. - Poznań, 1952. - T. 10. - S. 5. 18, 49-50.
- 39 Соловьев С. История падения Польши. - М., 1863. - С. 299-300; Батюшков П.Н. Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края. - Спб., 1888. - С. 229; Korzon T. Wewnstrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794). Wydanie 2-gie. - Kraków; Warszawa, 1897. - P. 1, mapa 1-go i 11 prozbiuru Polski.
- 40 ЦДІА. - Ф. БВА. - Спр. 20727.
- 41 Volumina legum. - F. 10. - S. 310-311.
- 42 Radziwiński Z.L. Laudum pierwszego i zarazem ostatniego sejmiku województwa Włodzimirskiego 1794. - Lwów, 1910. - S. 8-9, 13.
- 43 Материалы для истории Подольской губернии (1792-1796 гг.). - Каменец-Подольский, 1885. - С. 6; Лен В.Э. Население России по пятой ревизии. - М., 1902. - С. 131; ЦДІА. - Ф. 416. - Спр. 264; Storoh H. Statistische Übersicht der Statthalterschaften des Russischen Reichs nach ihren merkwürdigsten Kulturverhältnissen. - Riga, 1795, S. 106-108.
- 44 Полное собрание законов... Т. 23. - С. 691; Т. 24. - С. 229-230.
- 45 Полное собрание законов... Т. 24. - С. 229-230.

Надійшла 1.10.1986 р.

Г.В.Боряк

РЕВІЗІЇ ТА ЛЮСТРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СТАРОСТВ

КІНЦЯ XVI - СЕРЕДИНИ XVII ст.

(В АСПЕКТІ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ ЦІННОСТІ)

Огляд окремих історико-географічних аспектів актів ревізій і люстрацій українських староств свідчить про необхідність поглибленої розробки джерелознавства допоміжних історичних дисциплін взагалі й історичної географії зокрема. Автор обробив і картографував дані, отримані в результаті аналізу описово-статистичних матеріалів, що дає можливість визначити найінформативніші групи джерел.

Обзор отдельных историко-географических аспектов актов ревизий и люстраций украинских староств свидетельствует о необходимости углубленной разработки источниковедения вспомогательных исто-

© Г.В.Боряк, 1990

ISBN 5-12-001227-2. Географічний фактор в історичному процесі, 1990

145